

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ
1932

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ο ΣΤΕΡΝΟΣ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ

Ἡ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ Ψυχάρη, ἂν καὶ πέρασε κάμποσος καιρὸς ἀπὸ τὸ θάνατό του, δὲν μᾶς εἶναι ἀκόμα ὡς τόσο τελειωτικὰ γνωστὴ. Νά, ποῦ τελευταία κυκλοφόρησε τεράστιος τόμος — ὁ πρῶτος τόμος, ἀπὸ 1338 σελίδες — μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ μελέτες καὶ ἄρθρα τοῦ ποῦ γραφτήκανε στὴ γαλλικὴ γλῶσσα. Ἐπιγράφεται: «Μερικὲς ἐργασίαι γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλωσσολογία, φιλολογία καὶ λογοτεχνία, 1884 — 1928» καὶ τυπώθηκε στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ Οἶκο «Les Belles Lettres».

Ἄν ὁ Ψυχάρης στὰ τόσα ἑλληνικὰ γραμμένα βιβλία του εἶναι ὁ περίφημος στυλίστας, ὁ γλυκὸς ἀφηγητὴς καὶ πεζογράφος, ὁ δυνατὸς μαχητὴς, ὁ καλλιτέχνης καὶ ὁ ποιητὴς, ἐδῶ, μᾶζι μὲ ἄλλα, μᾶς φανερώνεται ὁ βαθὺς μελετητὴς, ὁ σοφὸς ἄνθρωπος, ὁ νοῦς μὲ τὴν ἀπέραντη μάθηση. Τὰ θέματά του πολυποίκιλα, σὲ ὅλες ἀπλώνονται τὶς μερικὲς τῆς ἐπιστήμης τοῦ Λόγου. Μὲ τὸ ὕψος του τὸ ζωντανὸ καὶ ἀνάλαφρο, μὲ τὴν ἀναγνωρισμένη καὶ μοναδικὴ μαστοριά του, μὲ τὴν χαριτωμένη καὶ ἔλκυστικὴ του σοβαρότητα, μὲ τὴν βαθειὰ του κρίση, μὲ τὴν μαθηματικὴ του ἀκρίβεια, μὲ τὴν μέθοδο τὴν ἀλύγιστη, μᾶς μπάζει στὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν του καὶ μᾶς κερνᾷ τὸ δυνατό κρασί τῆς σοφίας του.

Ἡ γλωσσολογικὴ του πανοπλία εἶναι βαρεῖα καὶ ἀστραφτερή. Τὴ μετχειρίζεται γιὰ νὰ πολεμήσῃ ὅλες τὶς παλιὲς ἐκείνες ἀξίαι ποῦ ἐμποδίζουν τὸ καινούριον φῶς τῆς ἐπιστήμης. Τὸ «Δοκίμιον τῆς νεοελληνικῆς φωνητικῆς» εἶναι μελέτη μεγάλης σπουδαιότητος. Μὰ δὲ σταματᾷ ἐδῶ. Μιλεῖ γιὰ τὰ συνταχτικὰ ὁμώνυμα, γιὰ τὴν προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, γιὰ ζητήματα τοπωνυμικά, γιὰ τὴ φωνητικὴ τῶν Patois καὶ τὴν ἐπιρροή τους στὴν κοινὴ γλῶσσα, γιὰ φωνητικὰ παράδοξα, γιὰ τὸ χαραχτήρα τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, γιὰ τὶς βυζαντινὲς παροιμίαι, γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς νεολογικῆς στὴ Γαλλία, γιὰ ζητήματα γλώσσας καὶ μουσικῆς, γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν Ἑβδομήντων, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς διγλωσσίας

στὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὶς γλώσσες στὴ νέα Εὐρώπη, γιὰ τὴν ἀρχαία καὶ νέα Ἑλληνικὴ καὶ γιὰ τόσα ἄλλα ἀκόμα ἐνδιαφέροντα προβλήματα καὶ ζητήματα γλωσσολογικά, μᾶζι μὲ τὸ ἐξαιρετὸ ἐκεῖνο «Δοκίμιον Ἱστορικῆς Γραμματικῆς».

Ὁ Ψυχάρης ὅμως δὲν εἶναι ὁ σχολαστικὸς ποῦ περιορίζεται μονάχα στὸ στενὸ του κύκλον. Πλάι στίς μελέτες του αὐτὲς, ξεχωρίζουνε τόσες ἄλλες ἐρευνες ποῦ δείχνουνε τὴν ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ του κατάρτιση καὶ δεινότητα. Μιλεῖ μὲ τὴ συνηθισμένη του ἐκείνη ζωηρότητα γιὰ τὸ φιλολογικὸ καυγὰ στὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὸν Κοραή, γιὰ τοὺς Ἑλληνας καὶ τὴν Ἀναγέννηση, γιὰ τὸ ποίημα τοῦ Σπανέξ, γιὰ τὸν Πετράρχη καὶ τὸ Ντάντε, γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Ὀμήρου ἀπὸ τὸν Ἀλέξαντρο Πάλλη, γιὰ τὸν Μπάϊρον στὸ Μεσολόγγι, γιὰ τὸ Σολωμό, γιὰ τὸ Σοφοκλὴ καὶ τὸν Ἴπποκράτη, γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὴν πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὴ Σαλώμη καὶ τὸν ἀποκεφαλισμὸ Ἰωάννη τοῦ Βαφτιστῆ, γιὰ τὴ Σαλαμίνα καὶ τὸ Μάρνη, γιὰ τὸ Βιργίλιο, γιὰ τοὺς Ἑλληνας καὶ Ρωμαίους, γιὰ τὴ Συρία, γιὰ τὸ Λαμαρτίνο, γιὰ προβλήματα θρησκευτικῆς κριτικῆς καὶ ἄλλα καὶ ἄλλα.

Μὰ μέσθ σ' αὐτὲς τὶς σελίδες, πίσω ἀπὸ κάθε μελέτη καὶ ἀπάνω ἀπὸ κάθε ἐρευνα καὶ κρίση, περνᾷ πάντα ἡ κεντρικὴ του ἰδέα ποῦ φλόγισε τὴν ὁρμὴ του, τὴν ἐνέργεια καὶ τὴ ζωὴ του ὀλόκερη. Ἡ ἰδέα τῆς πνευματικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀναγέννησης τῆς νέας Ἑλλάδας. «Συχνὰ μὲ κατηγορήσανε» σημειώνει στὸν πρόλογον τοῦ πρώτου αὐτοῦ τόμου «γιὰ τὸ πολυποίκιλον πνεῦμα μου. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ νοῦς μου εἶναι ἀρκετὰ περιέργος. Εἶμαι ἓνας ἀμετανόητος ἀμαρτωλός. Δὲ λυποῦμαι καθόλου γι' αὐτὸ τὸ εὐτυχισμένο, γι' αὐτὸ τὸ γόνιμον ἐλάττωμά μου. Μὰ κοιτάζοντας κανεὶς ἀπὸ κοντὰ, θὰ ἐβλεπε τὸ νῆμα ποῦ δένει μεταξὺ τους τὶς διαφορὲς διανοητικὲς ἐνέργειαι τῶν ποικίλων περιργειῶν μου ποῦ ἀποτελοῦν ἓν ἀρκετὰ μεγάλο ὄγκον». Κι ἀληθινὰ ὅλη αὐτὴ ἡ ποικιλία τῆς σοφίας τοῦ Ψυχάρη ἔχει τὴν ἰδια

πηγή, τὸ ἴδιο κέντρο. Ζητεῖ ν' ἀποδείξη τὴν ἀνάγκη τῆς πραγματικότητας στὴ διανοητική μας ζωὴ. Ζητεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἔργο του, «τὸ ἑλληνικὸ τοῦ ἔργου ποὺ θὰ κάμῃ ἀργότερα τιμὴ σ' αὐτὸν τὸ τόπο», κ' ἐπιθυμεῖ ὅλοι νὰ μάθουνε «τοῦ τί στάθηκε αὐτὴ ἡ γιγαντένια ἐργασία».

Οἱ πιδὲ παλαιοὶ θὰ θυμολογοῦνται ἀκόμα τὴ διανοητικὴ κατάστασι τῆς προφυχαρικής ἐποχῆς. Τῆς ἐποχῆς τοῦ ρομαντισμοῦ, τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ, τοῦ κούφιου πατριωτισμοῦ τῆς καθαρευούσας. Βέβαια ὁ Ψυχάρης εἶχε τοὺς παραδρόμους του. Τὰ νερά εἶχαν ἀρχίσει νὰ ταραζόνταν ἀπὸ καινούριον ἀέρα. Ὁ Δροσίνης κι ὁ Παλαμάς, ὕστερ' ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλαωρίτη, εἶχανε συνειδητὰ νιώσει τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα ποὺ παραδραζότανε μὲ ὅλη του τὴ σπουδαιότητα στὸν ποιητικὸ λόγο. Μ' αὐτὸ δὲν εἶταν ἀρκετό. Χρειαζότανε τὸ δυνατὸ χέρι ποὺ θὰ ἔφερνε τὴν τρικυμία, τὴν τρικυμία ποὺ θὰ ξεκαθάριζε τὸ συνεφιασμένο καὶ καταμαυρισμένο πνευματικὸ μας οὐρανό. Τὸ φανέρωμα τοῦ Ψυχάρη σήκωσε ἀμέσως τὴν ἀντίδραση.

Κι αὐτοὶ ἀκόμα ποὺ παραδεχόντανε πῶς ἡ γλωσσικὴ μας κατάστασι εἶτανε πολὺ ἀσχημῆ, ζητούσανε τὴν ἐπιβολὴ ἑνὸς Ντάντε. «Ὅχι» φωνάζει ὁ Ψυχάρης (σελίδα 532). «Ἄς μὴ μπερδεύουμε μιὰ κατάστασι μοναχὴ τῆς ἀπλῆς. Ἐνας Ντάντες δὲ χρειάζεται γιὰ νὰ συλλογισθῶμε καὶ νὰ γράφουμε μὲ ἀκρίβεια. Τὸ νὰ περπατᾶ κανεὶς στοὺς δρόμους μ' ἕνα λεξικὸ ἑτυμολογικὸ στὴν τσέπη του, νὰ τὸ ἀνοίγῃ σὲ κάθε λέξη ποὺ θὰ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ ἴδῃ ἂν ἡ λέξη αὐτὴ εἶναι κλασικὴ, ἰδιωματικὴ ἢ ξένη, αὐτὸ εἶναι καθαρὸς παραλογισμὸς. Σ' ἕνα τόπο, καὶ μάλιστα σὲ τόπο ὅπου οἱ ξένες λέξεις παύουνε νὰ εἶναι τέτοιες μὲ μὲ μπόουνε στὴ γλώσσα, ἀφοῦ παίρνουν ἀμέσως τὴν ἐθνικὴ γλωσσικὴ φόρμα, τὸ νὰ χάνῃ κανεὶς τὸν καιρὸ του γιὰ ν' ἀντικαταστήσῃ ἀπὸ πείσμα μιὰ ζωντανὴ γραμματικὴ μὲ μιὰ γραμματικὴ ἀφηρημένη, μιὰ γραφικὴ λέξη μὲ μιὰ λέξη ἀρχαία, τάχα σὰν πιδὲ εὐγενικὴ, αὐτὸ εἶναι μιὰ τρέλα καὶ τίποτα λιγότερο. Γιὰ νὰ πῆ κανεὶς τὸ ψωμί μὲ τὴν ὀνομασίαν του δὲ χρειάζεται Ντάντες. Χρειάζεται μονάχα, ἀφοῦ βρισκόμαστε στὴν Ἑλλάδα, ἕνα ἢ δυὸ γραμμάρια ἀπὸ ἐλλέβορο».

Τὸ γλωσσικὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη εἶτανε παρόρμησι γιὰ τὸ ἀνοιγμα καινούριου πνευματικοῦ ὀρίζοντα. Ἡ Ἑλλάδα σερνότανε πατημένη, συντριμμένη κάτω ἀπὸ τίς λογικὲς πολιτικὲς φατρίες, ποὺ ἢ μιὰ διαδεχότανε τὴν ἄλλη στὴν ἐξουσία χωρὶς σκοπὸ, ἰδανικὸ καὶ μέθοδο. Ὁ λαὸς ὁ λευτερωμένος, καθὼς τὸν ἐχαρακτηρίζανε οἱ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς, δειχνόταν ἀληθινὰ δοῦλος ἀπὸ τὴν πνευματικὴ μεριά. Ἡ λογοτεχνία καθρέφτιζε ὅλη τὴ ρομαντικὴ ἐπιπολαιότητα τοῦ καιροῦ τῆς καὶ μὲ τὴν ἀρχαιοπρεπὴ γλώσσα τῆς ἀποκοίμιζε κάθε διάθεσι ζωντανῆς ἐκφρασης καὶ δράσης.

«Ἰπάρχουνε στὴν Ἑλλάδα ψυχές, πολλὲς ψυχές ἀνάμεσα σὲ λαὸ», γράφει ὁ Ψυχάρης (σελ. 515), «στὰ νησιά, στὰ βουνά, στοὺς κάμπους, ποὺ φυλᾶνε ἀκόμα τὸ μυστικὸ τους. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες ἔπαψε νὰ μιλή. Δὲν εἶπε διόλου τοὺς πόθους τῆς, δὲν ἔδειξε καθόλου τὸν κόσμον τῆς, δὲ μᾶς ξεσκέπασε τ' ὄραμα τῆς ἐσωτερικῆς τῆς ὄντοτητας. Μὲ μιὰ λέξη, δὲ φανέρωσε ἀκόμα τὸ δικὸ τῆς χρῶμα. Νά, γιὰτὶ σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ εἴμαστε διψασμένοι γιὰ ὅ,τι ἢ φιλολογία ἔχει καινούριον στὴν Εὐρώπῃ, εἶναι ζήτημα ἂν εἰπώθηκε τίποτα ἐδῶ κ' ἐκεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ δὲ συμβαίνει γιὰτὶ δὲν ἔχει νὰ μᾶς προσφέρῃ κάτι νεότερο. Ὁ λαὸς αὐτὸς ἀπόμεινε καλλιτέχνης, ἐξυπνος, γλήγορα νιώθει καὶ γλήγορα ἐνεργεῖ. Στὴ ζωηρότητα κάθε του ἐντύπωσης, στὴν κεραυνοβόλο κάθε φορὰ ὀρμητικότητά του σαλεύει μέσα του δὲν ξέρω ποῖο βαθὺ αἶσθημα ποὺ εἶναι ἀγνωστο στοὺς ἄλλους λαούς. Ὁ κόσμος του εἶναι λαγάρδος, φωτεινός, παθητικός. Εἶναι ζωντανός. Μὰ ἡ ζωὴ αὐτὴ, αὐτὴ ἢ πρωτοτυπία δὲν μπορέσανε ὡς τὰ σήμερα νὰ φτάσουνε σὲ μιὰ πλοῦσια καὶ πλέρια ἐκφρασι. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι ἢ ἀφορμὴ; Ἡ ἀφορμὴ αὐτὴ ὁ Ψυχάρης νωρὶς τὴ γινώρισε καὶ τὴν ἔδειξε μὲ ὅλη τῆς τῆς γυμνότητά. Εἶναι τόσο ἀπλή, τόσο ὀλοκάθαρη ἢ αἰτία. «Στὴν Ἑλλάδα» τὸ λέει καὶ τὸ ξαναφωνάζει, «ἄλλη γλώσσα γράφουνε καὶ ἄλλη μιλῶνε». Ἡ Καὶ λοιπὸν αὐτὸ τὸ πράγμα εἶτανε τόσο δύσκολον νὰ τὸ νιώσουνε καὶ νὰ τὸ χωνέψουνε;

Τώρα ποὺ τὰ χρόνια περάσανε καὶ ποὺ ἢ ἀντάρα τῶν ἀγῶνων ἀρχίζει νὰ πέφτῃ, γυρίζοντας κανεὶς τὴ θύμησι πρὸς τὰ πίσω,

δέν μπορεί να μὴ στιγματίσῃ τὴ νοοτροπία τοῦ κόσμου ἐκείνου τῶν τάχα γραμματισμένων καὶ μορφωμένων πού, σὰν ἄλλοι μανταρίνοι, προτιμούσανε νὰ κρατοῦνε ἕνα δλάκερο ἔθνος στὸν ὕπνο καὶ στὸ σκοτάδι, γιὰ νὰ χαίρονται αὐτοὶ τὰ καθυστερημένα πνευματικά τους ἀγαθὰ καὶ νὰ κυριαρχοῦνε διανοητικά μ' εὐκολία σ' ἕνα τόπο ἔρημο ἀπὸ νοῦ κι ἀκαλλιέργητο. Τὸ κακὸ πού κάμαν οἱ δασκάλοι στὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ μας εἶναι ἀλογάριαστο. Ἡ ὥρα δὲν ἤρθε ἀκόμα γιὰ νὰ ἐξεταστῇ ἀπ' ὅλες τίς μεριές καὶ νὰ ζυγιαστῇ καθὼς πρέπει. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς ὁ ἄγονος προγονισμὸς κ' ἡ μανία τῆς ἀρχαιοπρέπειας ἐπιδράσανε στὸ χαρακτήρα μιᾶς πολυχρόνης ἱστορικής ἐποχῆς, — ἐποχῆς πού εἶτανε προορισμένη νὰ τελιώσῃ ἐκεῖνο πού οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ θυσίες μερικῶν ἀληθινὰ ζωντανῶν ἀνθρώπων εἶχαν ἀρχίσει.

Ὁ Ψυχάρης, σὲ πολυσέλιδη μελέτη του, δημοσιεμένη λίγον καιρὸ πρὶν πεθάνει στὸ «*Mercur de France*» καὶ πού ξανατυπώνεται δλάκερη στὸ βιβλίο του αὐτό, συνόψισε ὅλη του τὴ θεωρία μὲ σπάνια λογικὴ καθαρότητα καὶ ἀκατανίκητη πειστικότητα. Ἐπιγράφεται «Ἐνας τόπος πού δὲ θέλει τὴ γλῶσσα του». Γιὰ τὸν Ψυχάρη ἡ νέα Ἑλλάδα πρέπει νὰ εἶναι ἡ Νέα Ἑλλάδα. Δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ὑπνωτίζεται μὲ τὰ περασμένα. Τὸ θαῦμα τῆς ἀρχαιότητος, μιᾶς ἀρχαιότητος παρεξηγημένης, κακοδιαβασμένης, ξεπερνᾷ τὰ ὄρια κάθε φαντασίας. Ἀπὸ τέτοια παρεξήγηση ξεπήδησε ἡ σοφὴ γλῶσσα, ἡ καθαρεύουσα, πού εἶναι ὁ ἀντίποδας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ μάλιστα ἡ ἀρνησὴ τῆς. Ποτὲς ἡ ἀμάθεια κ' ἡ ἀπερισχεψία δὲ φτάσανε τόσο πολὺ μακριά, γιὰτὶ ἀληθινὰ ἡ καθαρεύουσα διδάσκει κ' ἐπιβάλλει τὸ βαρβαρισμὸ. Μὰ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μεταφυσική, εἶναι κάτι σύνθετο ἀπὸ ἤχους καὶ τύπους καὶ γιὰ τοῦτο ὑποτάσσεται σὲ φυσιολογικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἀνάγκες ὠρισμένες. Ἀλλάζει. Μιὰ γλῶσσα πού δὲν ἀλλάζει εἶναι μιὰ μούμια. Σὲ μᾶς ἡ καθαρεύουσα εἶτανε ἡ αἰτία τῆς διγλωσσίας, γιὰτὶ δὲν μπόρεσε νὰ καταστρέψῃ, νὰ σβῆσῃ τὴν ἀληθινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, τὴ δημοτικὴ. Στὴ δημοτικὴ ἔχουμε ἀξιόλογα ποιητικὰ ἔργα ἀπὸ τὸν ἐντέκατο

αἰῶνα κι ὁμοίως μιὰ χούφτα σοφῶν κατάφερε νὰ κερδίσῃ τὰ μυαλὰ καὶ νὰ τὰ στραβώσῃ ὀλότελα. Τὸ πρῶτο νεώτερο βιβλίο σὲ πρόζα τῆς ζωντανῆς γλώσσας εἶναι τὸ «*Ταξίδι*». Ἄν τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔκαμ' ἐντύπωση, εἶναι γιὰτὶ γνώριζε τί ζητοῦσε, ἐνῶ οἱ ἀντίθετοι δὲν ξέρανε τί θέλανε νὰ ποῦνε. Τὸ «*Ταξίδι*» ἀποτελεῖ μιὰ γραμματικὴ, μὰ ἡ γραμματικὴ δὲν εἶναι οὔτε σκοπὸς, μήτε μέσο. Εἶναι ἡ βάση, τὰ θεμέλια πού χιτίζεται κάθε φιλολογικὸ οἰκοδόμημα.

Μὲ αὐτὴ τὴ μελέτη σφραγίζεται ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοῦ Ψυχάρη. Γεμάτος πίστη γιὰ τὸ ἔργο του, πλημμυρισμένος ἀπὸ αἰσιοδοξία ἀντικρύζει τὴν ἀντίδραση πού ἀκούγεται ἐδῶ κ' ἐκεῖ στὴ διδασκαλία του. Τὸ βλέπει πὼς φτάνει ἡ τελευταία του ὥρα, μὰ καταλαβαίνει πὼς μὲ τὸ θάνατό του δὲ θὰ πάψῃ κ' ἡ ἐνέργεια τῆς ἰδέας πού αὐτὸς φλόγισε μὲ τόσο πάθος. Ἄν πολλοὺς παρεξήγησε, ἀν ἄλλους ἀδίκησε, τί σημαίνει; Ἀπάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ στέκεται τὸ μοναδικὸ του παράδειγμα. Ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ του γιὰ ν' ἀναγεννήσῃ τὰ νεκρὰ ἐλληνικὰ γράμματα, γιὰ νὰ ξαναφέρῃ στὸ θρόνο τῆς τὴν περιφρονημένη κοινὴ μας γλῶσσα καί, μαζί μ' αὐτά, γιὰ νὰ ξυπνήσῃ τὴν κοιμισμένη συνείδηση τοῦ λαοῦ, νὰ τοῦ δυναμώσῃ τὴν πίστη στὸν ἑαυτὸ του, νὰ τοῦ δείξῃ τὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ σὲ μιὰ καινούρια πνευματικὴ ἀνορθοσύνη. Τὸ ἔργο γιγαντένιο γιὰ δσοὺς ἀληθινὰ μποροῦνε νὰ τὸ νιώσουν...

«Ἄνευ» γράφει ὁ Ψυχάρης «πὼς ἡ κοινὴ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀκόμα ἱκανὴ γιὰ ὅλα τὰ φιλολογικὰ εἶδη. Ἀστεία πράγματα. Οἱ μεγάλες λογοτεχνικὲς γραμμὲς συντελεστήκανε τώρα. Τὰ ἔργα μιλοῦνε. Μὰ πρέπει νὰ δώσουμε πίστωση χρόνου στὸν ἐλληνικὸ λαό. Εἶναι ἀξιὸς ὅλης τῆς ἐμπιστοσύνης. Χαίρετε, ἀγαπημένοι μου φίλοι. Δὲ θὰ σᾶς ξαναἰδῶ. Δὲ θ' ἀκούσω πιά ζωντανὸς τὴ φωνή σας. Στὸ χεῖλος τοῦ τάφου, μοῦ γεμίσατε τὴν ψυχὴ ἀπὸ γαλήνη, ἀπὸ ἀγάπη κι ἀπὸ ἥλιο» (σελίδα 1337).

Εἶναι ὁ στερνός χαιρετισμὸς τοῦ δασκάλου πρὸς τοὺς λίγους σημερινούς καὶ πολλοὺς αὐριανούς μαθητὲς καὶ συνεχιστὲς τοῦ μεγάλου του ἔργου.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ